

Obnova průtočných ramen na Dyji

David Veselý

Řeku Dyji společně s řekou Moravou obklopuje největší a ekologicky nejceněnější komplex lužních území střední Evropy. Napřímením toku v 70. a 80. letech 20. století byl tok Dyje zkrácen téměř o 3,2 kilometru. Současně s tím byly podél hraničního úseku Dyje na obou březích vybudovány protipovodňové hráze. Tato opatření měla jednak stabilizovat státní hranici mezi Rakouskem a Českou republikou, jednak zajistit protipovodňovou ochranu. Celý hraniční úsek řeky Dyje, který má délku 16,5 km, na dlouhou dobu uzavřela železná opona. Po vodohospodářských úpravách zůstalo v nivě zacho-

váno více než dvacet zbytků původního koryta – odstavených ramen. Jejich charakter byl velmi různý. S přibývajícím lety ale všechny tyto fragmenty původního koryta řeky Dyje dospěly do vysokého stupně zazemnění a směřovaly k rychlému zániku. Upravené koryto, které vzniklo „průpichem“ těchto ramen, vykazovalo nízkou morfologickou hodnotu a zkrácení toku přispívalo ke zrychlení odtoku vody z krajiny. Z hlediska adaptace na klimatickou změnu se jednalo o nevyhovující stav. Proto správce vodního toku přistoupil k obnovním opatřením.

Důkladná příprava

Na začátku byla rozsáhlá studie, která odstavená ramena vyhodnotila z hlediska jejich potenciálu a vhodnosti k opětovnému napojení na vodní tok. Na základě studie byla vybrána ramena, která byla pro napojení nejvhodnější. Byly zvažovány různé možnosti napojení. V minulosti se ukázalo, že varianta, kde se jen otevrou oba konce ramen, nepřináší dobré výsledky. Ostatně u ramene D18 na rakouské straně byl tento způsob v minulosti použit a horní část ramene se brzy zcela zazemnila. Zvláštní výzvu při napojování ramen představovala hranice mezi oběma státy. Ta vede středem řeky Dyje a změna jejího toku by tedy znamenala i změnu státní hranice. Plnou integrací, která napodobuje stav před zkrácením toku a kdy se průpich v podstatě celý zasype, nejde tedy z důvodu vedení státní hranice použít. Aby státní hranice zůstala zachována, ale řeka mohla přesto znovu získat své meandry, bylo nutné najít zcela nové inovativní řešení.

Původní průpichy při tomto řešení zůstávají zachovány a jsou pouze přehrazeny objekty, které rozdělují vodu do obnovených ramen v poměru, který nevyvolá změnu hranice. Pro tento typ řešení se vžil název „ekologické“ integrace, kdy do ramene směřuje jen potřebná část průtoku a řeka se větví do dvou ramen. Rozdělovací objekt má unikátní strukturu, je tvořen nízkým

balvanitým stupněm s širokou korunou, který zajišťuje dělení zejména nízkých průtoků, a oboustranným zúžením toku (výstižně označeném německým slovem „šlic“), zajišťujícím zase směřování průtoků povodňových. Na základě studie historických map (1. a 2. vojenské mapování) jsme zjistili, že tento způsob zřejmě dokonce i více odpovídá původnímu morfologickému tvaru řeky, kde na mnoha místech docházelo právě k větvení koryta. Původně omezující podmínka státní hranice nás tedy nakonec přiměla najít lepší řešení.

V první etapě byla na řeku napojena dvě ramena, rameno D18 na rakouském území a rameno D9 na území České republiky. Ramena byla na území obou států napojena dle stejných principů. Plným napojením zde myslíme „ekologickou“ integraci, tedy otevření obou konců ramene a vložení rozdělovacího objektu do původního průpichu. Jako přídavek bylo na rakouské straně ještě jednostranně napojeno drobné rameno D8, které tvoří společný celek s českým ramenem D9. Kromě napojení ramen bylo součástí projektu vytvoření

mokřadu komunikujícího za zvýšených průtoků s řekou a hrudů z přebytku zeminy.

Zde musíme provést malé odbočení. Pozorný čtenář si jistě všiml čárky nad ú ve slově „hrud“ – ne, to není chyba, hrud se skutečně takto správně píše. Význam hrudů se ukazuje při povodních. Původní hrudy jsou vlastně vyvýšeniny v lužním lese, které většinou nebývají zaplavovány ani při vysokých průtocích. Jedná se o pozůstatky vrcholků písečných dun, které zde uložil vítr v chladnějších obdobích mladších třetihor, kdy byla niva mnohem členitější a bez dřevinné vegetace. V minulosti hrudy vystupovaly nad okolní terén i 10 metrů a poskytovaly dostatek prostoru pro první osadníky nivy. Na začátku 13. století, s příchodem povodní přinášejících velké množství materiálu z vyšších poloh, se začaly terénní nerovnosti v nivě vyrovnávat. Dnes už hrudy vystupují nad okolní terén jen o několik málo metrů. Na vrcholky některých však voda při povodních stále nedosahuje, a tak během záplav poskytují útočiště lesní zvěři, která je na omezeném prostoru uvězněna i po několik dní. Přítomnost nezalesněných hrudů v lužním lese podmiňuje zastoupení druhů, které jsou vázány na vysychavé a chudé půdy. V nedávné minulosti došlo bohužel k zalesnění některých původních hrudů borovicí lesní, která je přivyká na chudá, písčité stanoviště a dosahuje na nich vysokých přírůstků. Druhová pestrost hrudů se tím ale snížila. Proto je důležité nezalesněné hrudy do lužní krajiny vracet, jak se o to pokusil i náš projekt.

Stav před realizací, zanikající rameno D9, Povodí Moravy, s.p. Foto Vladimír Husák

Zvýšené průtoky, napojené rameno D9, Povodí Moravy, s.p. Foto Vladimír Husák

Důležité další etapy

V loňském roce navázala druhá etapa, kdy došlo k „ekologické integraci“, tedy otevření obou konců a vložení rozdělovacího objektu u dalších čtyř ramen. Jednalo se o ramena D1, D2, D5 a D12. Všechna napojená odstavená ramena leží na rakouské straně. Na českém území se proto jednalo o vybudování rozdělovacího objektu do poloviny hraničního toku. Řešení je obdobné jako v první etapě, jen rozdělovací objekt je lépe zapojen do říční krajiny. Zúžení toku z ocelových štětovic je zcela kryto konstrukcí ze dřeva a zeminy připomínající vysoký přirozený břeh se změtí odrytých kořenů. Na českém území proběhlo pročištění odstaveného ramene Dyje D13, D14, D16 a D17 bez napojení na řeku. Některá z těchto ramen ale budou dodatečně napojena v rámci třetí etapy, která bude zahájena na konci letošního roku.

Napojením nejdelšího mrtvého ramene na rakouské straně – meandru D 18 a meandrů D9 na české straně – došlo k prodloužení toku Dyje

o více než jeden a půl kilometru. Ramena D1, D2, D5 a D12 přidala další necelé dva kilometry. Napojením těchto odstavených ramen tak získala řeka Dyje zpátky celou délku, kterou ztratila při úpravách, a současně také typický charakter nížinné řeky. Musíme si představit, že každý metr koryta, který se řece vrátí, představuje pojistku pro lepší zvládání období sucha. O tuto délku se prodlouží šance povrchové vody nasytit tu podzemní. Při natáčení rozhlasové reportáže o napojování ramen vyslovil redaktor myšlenku, kterou teď rád používám. Že vlastně do vodního toku vkládáme takové brzdy, které vodu zpomalí a umožní jí lépe splynout s okolní krajinou.

Napojení odstavených ramen představuje jeden z důležitých prvků nového přístupu ke správě řeky Dyje na hraničním úseku, na kterém se dohodli vodohospodáři na obou stranách hranice. Projekt počítá s dalším samovolným morfologickým vývojem řeky a již první zkušenosti ukazují, že řeka tuto možnost vděčně přijala. Lokální přírodě blízká stabilizace břehu v místě souběhu s důležitými liniovými stavbami dává vodohospodářům možnost tento vývoj bez obav akceptovat.

Již během stavby, krátce po dokončení napojení prvního z ramen a pak následně po dokončení celé první etapy prošly řekou Dyjí dvě jarní povodně. Odezva morfologických procesů nejen na znovu napojená ramena, ale i v původním průpichu, byla neočekávaně pozitivní. Řeka ochotně přijala nový stav a v korytě se vytvořily morfologické struktury, které do této doby v daném úseku řeky chyběly. Štěrkové lavice nebo střídání hloubek a mělčin v brodech nově dotváří charakter této nížinné řeky. Situace se opakovaly i u druhé etapy. Ani u této etapy nechtěla řeka zůstat pozadu a letošní jaro prošla přes nově napojená ramena hned dvouletá povodeň. Před dokončením tohoto článku nebylo ještě možné provést prohlídku řeky a zjistit, jak se tento extrémní průtok na morfologii projevil. Z leteckých záběrů je ale zřejmé, že objekty svoji funkci splnily ukázkově. A už se těšíme, jaké nové morfologické struktury nám rozvodněná řeka za sebou zanechala.

Důvody k optimismu

Na celkové hodnocení uplynulo ještě málo času. Souběžně s výstavbou ale již probíhal ichtyologický monitoring. Ten ukazuje, že jak v napojených ramenech, tak v revitalizovaném původním průpichu nacházejí ryby nová stanoviště, která jim v napřímené řece chyběla. Nová trasa potě-

Stav před realizací, zanesené rameno D18, Povodí Moravy, s.p. Foto Vladimír Husák

Nové srdce Dyje, rameno D18, Povodí Moravy, s.p. Foto Vladimír Husák

šila také vodáky, kteří na tomto úseku Dyje hledají přírodní řeku plnou romantických zákoutí, nevadí jim stromy částečně přehrazující řeku a rádi se zastaví na štěrkových náplavech.

Projekt ukázal, že nic není nemožné, pokud máte vizi a dostatečné odhodlání. Problémy přijímejte jako výzvu, díky problémům dosáhnete nakonec lepšího řešení, než v jaké jste na začátku doufali. Podíváme-li se nyní na revitalizované lokality už za běžných jarních průtoků, zdá se nám, že krajina

je najednou nově zcela plná vody. Při dvouleté povodni se vodou zaplaví celý prostor nivy mezi hrázemi, ale ani tady se ramena neztratí a vytváří novou morfologickou strukturu, která vrací do říčního systému dlouho ztracenou rozmanitost. Mimo jiné je projekt také významným příkladem dobré přeshraniční spolupráce. Pozitivně se podílí na vodním režimu celé údolní nivy i navazujícího lužního lesa. Pozitivní vliv na biodiverzitu, samočisticí schopnost toku nebo celkový morfologický stav není snad třeba ani připomínat. ■